

UDK 811.163.4'373.21

Izvorni naučni rad

Nevena JURIŠIĆ-BOROZAN (Zadar)

Turističko-ugostiteljska škola – Split

nevena.jurisc-borozan@skole.hr

ETIMOLOŠKA OBRADA SREDNJOVJEKOVNOG TOPONIMA *TILAGUS* (*TELAŠĆICA*)

Toponim *Tilagus* nije bio predmetom opsežnijih etimoloških osvrta, iako se često spominje u toponomastičkim i lingvističkim radovima. U članku se iznosi etimološki prijedlog za *Tilagus* i varijante, utemeljen na potvrdama iz različitih izvora, od kraja 10. st. nadalje. Prijedlog se donosi u skladu s izvanjezičnim kontekstom i toponomastičkim spoznajama o Dugom otoku. Oslanjamo se i na rezultate istraživanja romanizama u saljskom govoru. Rad obuhvaća etimološka zapažanja ili prijedloge i za neke druge toponime.

Ključne riječi: *Tilagus*, *Telašćica*, etimologija, dugootočki toponimi

1. Uvodne napomene

Neriješeno etimološko porijeklo mareonima *Telašćica* pobudilo je naš interes tijekom razmatranja etimologije nekih dugootočkih toponima. Današnje ime *Telašćica* nastavlja srednjovjekovni top. *Tilagus* koji se, prema raspoloživim tekstovima od kraja 10. do 14. st., uglavnom odnosio na terene u blizini zaljeva. U srednjovjekovnim izvorima najučestaliji je oblik *Tilagus* koji se etimološki obrađuje. Iako nije moguće sa sigurnošću tvrditi da je *Tilagus* izvorni oblik, ne mogu se zanemariti njegove brojne i prilično ujednačene potvrde, kao ni njegovi nastavljači. Većina autora drži da je toponim predrimskog porijekla.

Telašćica je jedan od najvećih, najzaštićenijih i najljepših zaljeva Jadranskog mora, smješten na krajnjem jugoistočnom dijelu Dugog otoka. Dužina zaljeva iznosi oko 8 km, a širina od 0,2 do 1,8 km. Zaljev je iznimno razveden i obiluje mjestima pogodnim za ribolov. U neposrednoj blizini nalazi se slano jezero *Mir*.

2. Dosadašnji osvrti o toponimu

Top. *Tilagus* identificira se kao *Tilašica*, tj. *Telaščica* već u 17. st. (bi-lješka uz ispravu iz 1065. god.; DZ I, str. 99): „*De Tilago seu Tilaschiza*“. Bianchi (1879: 81) poistovjećuje povijesni *Tilagus* sa zaljevom *Telascizza*.

U nekim se izvorima¹ spominje da *Telaščica* potječe od lat. TRI/TRE + LAGUS/LACUS 'tri jezera'. Objašnjenje se temelji na činjenici da se uvala sastoji od tri dijela. Nije nam poznato o čijem se prijedlogu radi. Iako prijedlog ima izvanjezično opravdanje (s obzirom na morfologiju uvale ili postojanje tri jezera u blizini), oblik koji bi upućivao na navedeni etimon nije posvjedočen u raspoloživim srednjovjekovnim ili kasnijim izvorima. Stoga ovo rješenje nije prihvatljivo.

Strgačić (1943: 323) uočava da top. *Telča* iz srednjovjekovnih isprava nastavlja starije *Telag* (inačica od *Tilag(us)*). Ime *Telaščica* ovako objašnjava: „Na korien Telag dodan je hrv. deminutivni nastavak *-čica*. Analognih primjera imademo još u nazivima luka na Dugom otoku...“.

Skok (1950: 115–117, 122, 124) opširno piše o toponimiji zaljeva. *Tilagus* i var. spominju se na više mjesta. Izdajamo najvažnije dijelove: *Tilagus* predstavlja latinski oblik starog imena za zaljev (*Telego*); nastavljači imena *Telego* su *Telaščica* („hrv. supstantivirani pridjev“) i *Porto Telego*; spominje se pridjev *telaški* i mikrotoponim *Telaški dolac*; *Tilagus* je predrimsko ime.² Glede „formacije“ toponima autor primjećuje da je ona ista kao u grč. riječima *pélagos*, *ténagos*. Etimološki prijedlog ne navodi. Za neke netočnosti u vezi s top. *Telego* i *Porto Taglier/Tajer* v. 3.2.

U članku TELCA (Arj 18: 182) iznosi se citat iz CD XV, mišljenje da je top. *Telca* nepoznat u Telaščici te da je Telca vjerojatno isto što i *Tilagus*. Kao literatura navodi se Skok 1950.

Neargumentirane etimološke prijedloge nalazimo u svjedočanstvima saljskog ribara Šime Grandova (1968: 658): „Ime Telaščice dolazi od grčkog: ili τηλαυγής (iz daleka vidljiv), ili τέλειος (krajnji) ili θήλεω (zeleniti se)“. U konzultiranom separatu ne uočavamo tko je Grandovu sugerirao spomenute etimone (možda recenzent?). Prijedlozi polaze od formalne sličnosti s imenima *Telagus/Telego/Telaščica* koji ne predstavljaju najstarije potvrđene oblike. Osim toga, prijedlozi nisu uvjerljivi u značenjskom smislu.

Šimunović (2005: 37) *Tilagus* pripisuje „najstarijem, tj. mediteranskom jezičnom sloju, koji ne znamo identificirati“.

¹ Npr. na stranicama Parka prirode Telaščica i u tekstu *Prostorni plan Parka prirode Telaščica*. Spomenuto viđenje ne uočavamo u jezikoslovnim radovima.

² Čini se da autor misli na mediteranski predindoeuropski jezik jer povezuje porijeklo top. *Tilagus* i nesonima *Rava*.

Skračić (1996: 283; 1998: 12) top. *Telaščica* svrstava u skupinu toponimskih likova čija je motivacija sadržaja nepoznata.

Toponim spominju i neki strani autori. Paliga (2003: 76) drži da je *Tilagus* predindoeuropskog porijekla, a Aljabak (2014: 28) ilirskoga. Mišljenje o ilirskom/liburnskom porijeklu u skladu je s povijesnim kontekstom.

3. Potvrde toponima *Tilagus* i var.

Toponim *Tilagus* javlja se prvi put u poznatoj darovnici iz 990/995. kojom zadarski plemići ustupaju neka ribolovišta na Molatu i Dugom otoku Samostanu Sv. Krševana u Zadru. Isprava jasno govori o važnosti ribarenja i postojanju naselja u Telaščici. Iz teksta je razvidno da je zadarska vlastela do kraja 10. st. posjedovala ribolovište u najjuvčenijskom dijelu Telaščice te da je lokalno stanovništvo ustupalo četvrtinu lovine vlasnicima. Ovaj povijesni izvor u suprotnosti je s Porfirogenetovim izvješćem o nenaseľenosti mnogih zadarskih otoka u to vrijeme. O posjedima Samostana Sv. Krševana na Dugom otoku svjedoče brojne isprave. *Tilagus* i var. u tim se tekstovima javljaju isključivo u vezi sa samostanskim posjedima.

3.1. Potvrde u srednjovjekovnim dokumentima³

...una in insula Mellata, altera in *Tilago*⁴... (oko 990, CD I, str. 95; DZ I, str. 49)⁵

...cella...posita in insula, que dicitur *Tilagus*... (1065, CD I, str. 124; DZ I, str. 99)

...Una in insula Melata, altera in *Tilago*...Mecar... (1073, CD I, str. 147; DZ I, str. 168)

...cella S. Joannis, quae vulgo *Tilagus* nominatur... (1075, Labbé 1730: 592)

...cella S. Johannis, quae vulgo *Silagus* nominatur... (1075, CD I, str. 150; DZ I, str. 136)⁶

³ Za tekstove iz 1. sveska CD-a korištena su izdanja iz 1874. i 1967. Datacija se navodi prema CD.

⁴ Ablativ sing. (u skladu s normom latinskoga).

⁵ U literaturi se rijetko spominje problem izvornosti teksta. U CD stoji da je isprava izvornik, a u DZ samo „pergamena“. Basić 2012: 194 spominje da je darovnica prijepis iz 11/12. st. (isto i <http://www.dazd.hr/hr/galerija>). To mišljenje potječe od Račkoga. Ako se radi o prijepisu, opravdano je donekle sumnjati u autentičnost toponima. Način pisanja srednjovjekovnih tekstova mogao je doprinijeti brojnim netočnostima prilikom prepisivanja. U tekstu darovnice jasno se navodi sintagma *intilago* (3. redak).

⁶ U svim ostalim tekstovima u CD navodi se grafija *Tilagus* i var. U literaturi se često spominje da je *Silagus* netočno transkribirano.

...ecclesiam sanctorum Johannis et Victoris *Tilagi*... (1195, CD II, str. 274)⁷
 ...sancti Johannis *de Tilago*... (1204, CD III, str. 38)
 ...terram...que est *in Tilago*... (1225, CD III, str. 254)
 ...cartula *de Tilago; de Tilago*... (14/15. st.; DZ I, str. 99 – bilješke isprave iz 1065, pisane goticom)⁸
 ...*in insula Telagi*...positam *in Telago*... (1305, CD VIII, str. 108)⁹
 ...in Insula Magna in loco vocato *Telça*... (1376, CD XV, str. 244)
 ...in Insula Magna in locis vocatis *Telça* et Cobiglarath... (1376, Serçana, B II, F 7, f. 1)¹⁰
 ...in Insula Magna in loco vocato *Telça*...*Telça*... (1380, CD XVI, str. 87)
 ...in Insula Magna in loco vocato *Telça*... (1381, CD XVI, str. 142)
 ...in loco uocato *Tolusiça* siue Cobilerat... (1384, CD XVI, str. 454)¹¹
 ...ville dicti monasterii Sancti Grisigoni vocate *Telagus*... (1400, Vannes B, B I, F II/1, f. 150)
 ...in *Tilaschiza* in loco uocato Pasiach... (1457, Damiani, B IV, F V/3, f. 5–5')
 ...in loco *Tilago*... (početak 16. st., regist iz *Repertorium actuum domini Antonii de Zandonatis*)¹²

3.2. Potvrde na povijesnim kartama i talijanska inačica *Telego*

Faričić (2007: 173) donosi sljedeće potvrde imena zaljeva na povijesnim kartama: *Tillatiza Valle* (1688), *Tilaschiza* (1718), *Talaschizza* (1781), *Tilaschizza* (1787), *V. Ilanschizza* (1829), *Porto Tajer* (1822).¹³ U Faričić 2014: 64 uočavamo *Telanschizza* (autor?). U *Toponimiji otoka Ugljana* (str.

⁷ Genitiv sing.

⁸ Primjećuje se tendencija da se toponim „učvrstio“ u ablativnom obličju (*Tilago*).

⁹ Prvo navođenje inačice *Telago*. Pitamo se, predstavlja li vokalna promjena u početnom slogu aloglotski romanski utjecaj, u skladu s vokalnim tendencijama venecijanskoga gdje se lat. naglasno /i/ često odražava kao /e/? Usp. mletačke/talijanskim inačice hrv. toponima (*Treglia*/Trilj, *Eso*/Iž, *Esto*/Ist, *Brebera*/*Breberio*/Bribir itd.). Dakle, od početka 14. st. javlja se lik koji ima jasne nastavljake u tal. *Telego* i hrv. *Telašćica* s obzirom na vokal u početnom slogu.

¹⁰ Prema Hilje 1994: 63 (kao i potvrde iz 1400. i 1457).

¹¹ Ugovor zapisuje notar P. Perençanus, Padovanac. Lik *Tolusiça* uočavamo samo ovdje. Priлично je sigurno da se *Tolusiça* odnosi na Telašćicu. Ostaje pitanje je li notar ispravno zapisao toponim. Ili se radi o pogrešnoj transkripciji?

¹² Petricioli 1996: 172 prema S. Gunjači.

¹³ Ranije potvrde toponima *Porto Tajer* ne nalazimo. Grafija *Taier* 'luka, uvala' koristila se u tal. dokumentima iz 19/20. st. Ovo ime koje se prvobitno odnosilo samo na početni dio uvala potječe od imena otočića s vanjske strane Dugoga otoka (hrv. *Taljurić*). Skok ne uočava da se ovdje radi o transferu imena.

299) na Coronellijevoj karti navodi se *Valle Tillahza*, a na karti braće Ottens iz 1720. *Valle Tillagza*.

Za zaljev se koristilo i tal. ime *Telego* (za var. *Telegh* v. 3.3). Pretpostavljamo, oslanjajući se na spoznaje o saljskom stanovništvu, da se ovo ime koristilo od 17. st. kada pristižu brojni došljaci iz Italije. Top. *Porto Telego* odnosio se prvenstveno na unutrašnji dio zaljeva, a *Porto Tajer* na njegov početni bazen. Formalno gledajući, *Telego* prilično vjerno odražava srednjovjekovno *Telago*, za razliku od hrv. *Telaščica* deformiranog gubljenjem finalnog /g/ i slavenskim sufiksom.

3.3. Potvrde u saljskim glagoljskim tekstovima

U konzultiranim saljskim glagoljskim tekstovima (Grbin 1997: 89–119) stoje sljedeće potvrde imena zaljeva (navodimo toponim u izvornim padežnim oblicima):

...*dil crikveni od Tilaščice, Tilaščicu* (15 tekstova u rasponu od 1674. do 1765); ...*za de(l) o Tićaščice* (1694); ...*za Tiliaščicu* (1695); *Tiliščica* (1714); *Tilaškćica* (1717).

Grbin donosi i nekoliko tekstova na latinici. U prijevodu proglasa s talijanskoga iz 1804. stoji: ...*u Telaschicu aliti porat Telegh*...

Primjećuje se da je zapisivanje imena uvale povremeno predstavljalo problem i lokalnom stanovništvu, a ne samo notarima i kartografima (usp. grafije *Tićaščica, Tiliaščica, Tiliščica, Tilaškćica*). Proizlazi da je najčešća varijanta imena zaljeva kod lokalnog hrvatskog stanovništva krajem 17. st. i tijekom cijelog 18. st. glasila *Tilaščica*. Varijanta *Tilaškćica* može poslužiti kao argument da je današnje ime uvale nastavljač pridjeva *tilašk(a)/telašk(a)* < *Tilag/Telag* uz odgovarajuću sufiksaciju. Ostaje pitanje na što se točno odnosio top. *Tilaščica* i var. u 17. i 18. st. kod lokalnog stanovništva. S obzirom na navedene tekstove, nije isključeno da se odnosio prvenstveno na unutrašnji bazen zaljeva („*dil crikveni od Tilaščice*“).

3.4. Napomene o potvrdama

U tekstovima iz 11. st. jasno se precizira da je *Tilag(us)* pučko ime. Uvažimo li ovaj navod, proizlazi da se *Tilag(us)* koristilo prije početka djelovanja benediktinaca na otoku.

Oblik *Telča* (kraj 14. st.), primjećujemo, znatno se udaljio od najstarije potvrde *Tilagus*. Pretpostavljamo da se ovdje radi o pučkoj prilagodbi inačice *Telag* (*Telča vala*). *Telča* je pridjevski oblik u ženskom rodu (< hrv. **tele** i

var.¹⁴). Pridjev **telča** 'teleća' potvrđen je kod Bernardina Splićanina u 15. st. (Arj 18: 183).

Potvrde na kartama s početka 18. st. (*Valle Tillahza/Tillagza*) ukazuju na postojanje inačice *Tilača*. Iako se ime *Tilača* može interpretirati na više načina, pretpostavljamo da je nastalo od *Tilag* + sufiks -*ča* (uz eliminaciju /g/ zbog artikulacijskih teškoća). I iz oblika *Tilača* mogao je proisteći pridjevski oblik **tilaška/telaška* (vala) koji je uz uobičajenu sufiksaciju na zadarskim otocima (-*(š)ćica*) supstantiviran u ime uvale.

Primjećujemo da se u konzultiranim srednjovjekovnim tekstovima često piše grafem <c> umjesto <g> (*Mecar* umj. *Megar(us)*, *Corbina* umj. *Gorbina*), ali i <g> umj. <c> ili etimološki ispravnog <ch> (*Grisogoni* umj. *Crisogoni/Chrysogoni/Chrisogoni*).

4. Etimološki prijedlog

Budući da je *Tilagus* najstariji i najčešći oblik u srednjovjekovnim tekstovima, kao etimon predlažemo grč. θύλακος/θύλαξ '1. torba, vreća, džep; 2. vreća kojom su obavijena jajašca tune; 3. široke hlače; 4. napuhana vreća, lopta' (LS: 684). Smatra se da je riječ predgrčkog porijekla (Beekes 2008: I, 562). U starijim jezičnim razdobljima, kao i u novogrčkom, prisutna su i brojna druga značenja riječi. Izdvajamo značenje 'položaj protivnika u neprijateljskom teritoriju' i 'područje/enklava' u novogrčkom. Valja naglasiti da se u starogrčkom θύλακος prvenstveno odnosi na spremnike/kese od kože (mješina, tobolac).

Za prijedlog θύλακος/θύλαξ ne vidimo formalnih ili semantičkih zapreka. Argumentacija koja slijedi sadrži sljedeće razine: 1. formalno objašnjenje; 2. semantičko objašnjenje uz navođenje sadržajno srodnih toponima; 3. napomene o zastupljenosti grecizama u toponimiji zadarskih otoka; 4. povezivanje s izvanjezičnim kontekstom; 5. napomene o neposrednoj etimologiji.

1. Formalno je objašnjenje prilično jednostavno jer povijesni toponim *Tilagus* nije znatno deformiran u odnosu na pretpostavljeni izvor.

Inicijalni suglasnik (aspirirano /t/, predstavljeno grafemom <θ>) odražava se kao [t] što je uobičajeno kod posuđenica grč. porijekla u hrvatskom i brojnim drugim jezicima.¹⁵ Ista je tendencija bila aktivna i u grčkim govo-

¹⁴ **Têlić** 'tele' je aktivno u saljskom govoru; RGMS: 379. Napominjemo da je govedarstvo bilo vrlo razvijeno na zadarskim otocima. O tome svjedoče i toponimi: *Kravina*, *Kravljaci*, *Volina*, horonim *Krav(l)jačica*, nesonim *Krava/Vaka* itd.

¹⁵ Navodimo nekoliko grecizama iz JE 3 ne dotičući pitanje neposredne etimologije: **talas**, **talasâda**, **teatar/tejôtar**, **têge**, **teka**, **temelj**, **tolun**, **toribul**, **tûnj**. U hrv. su također prisutni brojni internacionalni grecizmi te antroponimi. U srednjovjekovnim ispravama latinske

rima. <θ> se ponekad zamjenjivalo s <τ> (LS: 658, 1522). Zanimljivo je da u regestu jedne isprave iz 1492. stoji grafija *Thilago* umj. uobičajenog *Tilago/Tilagus*: „*in luogo detto Thilago*“. Regest potječe iz 1826. god. (Ljubić 1887: 154; Strgačić 1943: 322). Ovdje se očito radi o hiperkorekciji imena.

Kapović i Vuletić u radu iz 2010. raspravljaju o refleksima grč. *v* u hrv. „dalmatskim grecizmima“. Odražava se uglavnom kao [u] ili [i].¹⁶ Kod top. *Tilagus* radilo bi se o odrazu [i].¹⁷ U radu se također navodi da neki autori zagovaraju konačan prijelaz [ü] (< *v*) > [i] u grčkom već u ranom srednjem vijeku. Ova tendencija u izgovoru ukazuje da se već u ranobizantskom razdoblju riječ θύλακος u grčkom mogla izgovarati kao [t(h)ilakos] pa ne treba pretpostavljati naknadne prilagodbe (v. 50. str. rada).

Kod srednjovjekovnog top. *Tilagus* došlo je i do ozvučenja intervokalnoga /k/ u odnosu na pretpostavljeni izvornik (ukoliko se ne radi o posuđenici u kojoj je već bila prisutna takva varijacija). Ozvučenje intervokalnoga /k/ bilo je aktivno i u starogrčkom (dublete θήγη/θήκη) i biz. grč. (σαγολέβα/σακκολήβα); usp. LS: 674 i JE 3/139. U konzultiranim tekstovima s potvrđama *Tilagus* kao primjer alternacije /k/ i /g/ u intervokalnom položaju uočava se top. *Mecar/Megar(us)*. Kako je lik *Megar(us)* mnogo češći i zacijelo etimološki ispravan ovdje se radi o suprotnom, tj. o naknadnom obezvučenju (v. tekst iz 1073). Stoga ovaj primjer nije dobar. Grafiju **Tilacus*/**Tilaco*/**Tilac* ne srećemo. Napomenuli smo da se često piše <g> umjesto <c>, ali to se odnosi na inicijalni položaj. Inače, uočeno je da slučajevi sonorizacije intervokalnih okluziva nisu isključiva odlika mletacizama/furlanizama u našim govorima. U toponimiji se kolebanje /g/ i /k/ uočava kod starog imena grč. porijekla za Dubrovnik (*Ragusium/Racisium*). Ozvučenje intervokalnog etimološkog /k/ primjetno je i kod nekih dalmatoromanizama grč. porijekla (npr. ihtionimi **agač**, **drăganja**, **figa**, **jastog**, **(I)jôga**).¹⁸ O sonorizaciji kod dalmatoromanizama ili u primjerima iz srednjovjekovnih tekstova raspravljaju mnogi autori (Skok 1934; Zamboni 1976; Vinja u JE 3/12; Vuletić 2007; Kapović – Vuletić 2010; Ligorio 2014). Dakle, sonorizaciju izvornoga /k/ moguće je objasniti na više načina: da je izgovor [Tilag(os)] posuđen kao takva varijanta iz biz. grčkoga ili da je riječ adaptirana u okviru kasnog latiniteta ili dalmatskoga (ovisno o

riječi grč. porijekla često se pišu u skladu s normom latinskoga kada je riječ o grecizmima (< th >).

¹⁶ Za druge ishode grč. *v* usp. članak O. Ligorija *Greek Y in Dalmatian Romance* (<https://www.academia.edu>).

¹⁷ Primjeri iz saljskog govora: **grîp**, **pîka**, **abîs**, **čîmula**. Isto se uočava i kod nekih nesonima za koje se smatra da su grč. porijekla (*Žirje*, *?Šipan*); v. ERHSJ I, 13 i III, 184. Za odraz [i] ima mnogo primjera u talijanskom i venecijanskom idiomu.

¹⁸ Isto vrijedi i za romanizme lat. porijekla gdje se ugl. isključuje posuđivanje iz mletačkoga: **agûn**, **agusta**, **buligati**, **celega**, **jaglun**, **koruga**, **pogača** (primjeri iz JE i Skok 1934).

vremenu posuđivanja toponima). Nadalje, pitanje je treba li ovu promjenu tretirati u okviru intervokalnog položaja ili u okviru finalnog konsonantizma? Ovo posljednje bilo bi ispravnije smatramo li ime *Tilagus* latiniziranim oblikom koji nije bio korišten. Ipak, ne bismo posve isključili mogućnost da je *Tilagus* bilo aktivno u akrolektu zadarskih Romana i benediktinaca krajem 10. st. Tretman promjene ovisi i o posuđenoj inačici.

Naposljetku, grčki sufiks -oç (nom. sing. imenica o- deklinacije) latiniziran je u sufiks -US ili je -US dodan ukoliko je polazište inačica θύλαξ.

2. Pretpostavljamo da se u slučaju metaforičkog imena *Tilagus* semantizam 'vreća i sl.' odnosio na naglašenu uvučenost zaljeva u kopno. Nastojeći argumentirati ovo viđenje iznosimo nekoliko konstatacija. Primjeri za zadarsko područje navode se prema Skračić 1996.

Kada je riječ o istočnojadranskoj toponimiji, metafora se često susreće za sve vrste referenata, neovisno o jezičnom porijeklu. Navodimo tek dio primjera sa zadarskih otoka: *Glava, Čelo, Kljun, Grba, Bičva, Košulja, Gućevica, Gaćice, Ždrilac, Lopata, Parsura, Barilo, Katrida, Čavatul, Bisaga, Lonča, Opat, Pohljib, Taljurić, Katina* itd. Telaščica je izrazito dubok zaljev, tj. morski odvojak/rukavac. Metafora *torba/vreća/džep* (osnovna značenja grč. θύλακος) i metafora *rukav(ac)*, uobičajena u našoj geografskoj terminologiji, predstavljaju sličan vid konceptualizacije. Metafore bliskog semantizma (*rukav, košulja, gućevica, bičva*) na zadarskom se području većinom odnose na kopnene referente ('uske i duge obradive površine'). *Rukâv* je ujedno ime male uvale (Sestrunj). Metafora *vreća/torba* također je prisutna: top. *Turska kesa* (Mravince kraj Splita) odnosi se na malu udolinu (Lozić Knezović – Marasović-Alujević 2012: 140). *Bôrsa* (Sestrunj) je ime strme obale s jamom. Metaforičnost je svojstvena i nekim starogrčkim nazivima za uvale (ἄγκών, κόλπος, λαίτμα, μασχάλη). Osnovna značenja spomenutih leksema su 'lakat', 'grudi', 'grlo', 'pazuh' (LS: 10, 827, 871, 924).

U talijanskom jeziku jedno od izvedenih značenja leksema *sacca* je 'uvala' (ZING 2006).¹⁹ Riječ se u ovom značenju koristila i u starijim tal. portulanima. Metafora *vreća (sacco/sacca i var.)* učestala je u tal. toponimiji; odnosi se na različite vrste referenata (Pellegrini 1990: 200). U hrv. su toponimiji učestali nastavljači vlat. BI + SACCU (*Bisaga/Bisaci* pl.), ali oni se ne odnose na uvale, već na otočiće s dva vrha. Ovdje valja spomenuti i zadarski povijesni toponim (vjerojatno ime gradske četvrti) *Marra/Marre in Saco* koji se javlja u *Oporuci Agape*. Odnosi li se ovdje sintagma *in Saco* na uvalu?

Ime uvale *Sakarun* na Dugom otoku predstavlja moguću semantičku paralelu top. *Tilagus* ako *Sakarun* povežemo sa 'säka/završni dio mnogih vr-

¹⁹ Isto vrijedi za *saco* u španjolskom i portugalskom.

sta mreža' kao Skračić 1994: 117 (a ne s pridjevom SICCUS 'plitak' kako smatra Skok 1950: 121). Skračić drži da se u slučaju *Sakaruna* radi o imenovanju potaknutom oblikom uvale koji podsjeća na **sàku** za što ima opravdanja.²⁰ Kod top. *Sakarun* i *Tilagus* radilo bi se tek o podudarnosti osnovnog semantizma 'vreća' jer su na metaforičko imenovanje vjerojatno utjecala različita obilježja uvale i zaljeva (zaobljenost i uvučenost).

Kao drugu moguću semantičku paralelu gdje bi se radilo o metafori *torba/džep* za ulegnuće na obali uočavamo top. *Valânča* 'podmorje/obalni pojas s vanjske strane Dugog otoka'. Skračić 1996: 397 *Valânča* svrstava u toponime nepoznatog semantizma. Pomišljamo da se ovdje radi o izvornom imenu za uvalicu koji je kasnije transferiran na okolno područje (< grč. βαλ(λ)άντιον 'a bag, pouch, purse'; LS: 273).

Ime *Kogolić* (< venec. *cogolo* < lat. CUCULLUS) 'dvije uvalice na otočiću kraj Premude' predstavljalo bi sličan vid imenovanja, ako se radi o metafori (a ne o imenu u vezi s ribarskim praksama).

Mislimo da navedene konstatacije/pretpostavke mogu potkrijepiti viđenje da se u slučaju imena *Tilagus* semantizam 'vreća, džep i sl.' odnosio na uvučenost zaljeva u kopno. Međutim, može se pomišljati i na druge interpretacije (zbog nemogućnosti točnog određenja prvobitnog referenta imena *Tilagus* ili s obzirom na novija značenja riječi θύλακος). Filipi 1981: 25 smatra, oslanjajući se na podatke iz isprava, da se ime *Tilagus* prvobitno odnosilo na naselje u jednoj od brojnih uvala Telaščice – uvali *Jaz*.²¹ Na tragu ovoga ne isključujemo mogućnost da je izvorni referent imena *Tilagus* bila današnja uvala *Jaz* ili najuvučeniji bazen zaljeva (uvala Sv. Viktora u ispravama).

3. Na zadarskim otocima toponimi grč. porijekla nisu rijetkost (*Gargašine*, *Griparica*, *Komornik*, *Katafuć*, *Mandre*, *Plažine*, *Šipnata*, *Škâr*, *Vabis*, *Žaplo...*).²² Isto vrijedi i za jugoistočni dio Dugog otoka (*Magrovica* < srlat. *Megarus* < grč. μέγαρον, a možda i za *Čuh* < ?biz. grč. πίζυχ (Porfirogenet). Među toponimima ima i metaforičkih imena (*Galija*, *Kotula*, *Koludrica*). Brojni ribarski, brodograđevni, pomorski, zemljopisni i drugi

²⁰ Sadržaj 'zakrivljenost' ishodište je brojnih naziva/imena za uvale (npr. lat. SINUS, tal./šp. *seno*, tal. *insenatura*, grč. κόλπος, ἀγκών, šp. *ancón*, hrv. **luka**; *Gonfo*, *Ancona*). Pojam *zakrivljenost* ili sl. često se koristi kod definicija/opisa uvala. Uvale polukružnog oblika (a njima pripada i *Sakarun*) uspoređuju se s potkovom, polumjesecom, naručjem/njedrima, nišom, vrećom itd. Sa sadržajem 'zakrivljenost/zaobljenost' u uskoj vezi stoje i neki romanski metaforični nazivi za uvale (šp. *olla*, *conca*, tal. *ansa*). Lat. leksem SINUS ima brojna značenja: uvala, vreća, krajnji dio ribarske mreže itd.

²¹ U njoj su nađeni ostaci srednjovjekovne solane.

²² Ovdje se radi o naknadno toponimiziranim apelativima bližeg/daljeg grč. porijekla, za razliku od mnogo starijih toponima grč. porijekla (npr. *Hvar*, *Vis*, *Korčula*, *Mljet*, *Elafiti*, *Trogir*). U slučaju našeg prijedloga za *Tilagus*, također je riječ o toponimiziranoj općoj imenici.

termini u našim govorima također su (dalekoga) grč. porijekla. Isto se odnosi i na saljski govor.

4. Prijedlog θύλακος/θύλαξ u skladu je s izvanjezičnim kontekstom. Zaljev je imao važan privredni i strateški značaj za zadarsku komunu tijekom bizantske vlasti. O tome svjedoče pisani izvori i arheološki spomenici (ostaci bizantskih utvrda i sakralnih građevina na području Telašćice i šire iz 6. st.). Telašćica je s obzirom na položaj u neposrednoj blizini limesa zadarske komune zacijelo bila važno uporište bizantske mornarice. Osim toga, nalazila se i u blizini bizantskog (vanjskog) plovnog puta, aktivnog od polovine 6. st. (Badurina 1992). Poznato je da se Dalmacija već od Justinijanova doba naseljavala Grcima.²³ Na temelju navedenih podataka mislimo da je do posuđivanja došlo tijekom ranobizantskog razdoblja.²⁴ O prisutnosti Grka na jugoistočnom dijelu Dugog otoka govore i legende.

5. Iako je moguće pomišljati na izravno preuzimanje imena [Tilak/Tilag(os)] iz bizantskoga grčkoga u kasni praslavenski ili općeslavenski jezik,²⁵ izglednije je govoriti o njegovu preuzimanju iz zadarske varijante dalmatskoga. Romansko stanovništvo na otoku baštinilo je ime iz istočnojadranskog (kasnog) vulgarnog latinizeta ako je do posuđivanja došlo u ranijem razdoblju (6. st.).

5. Zaključak

Etimološki prijedlog (grč. θύλακος/θύλαξ) za povijesni top. *Tilagus* izlučen je na temelju jezičnih i izvanjezičnih uvida. Pretpostavka je da se semantizam 'vreća i sl.' odnosio na naglašenu uvučenost zaljeva u kopno, ali postoje i druge opcije zbog nemogućnosti točnog određenja prvobitnog referenta i izvedenih značenja riječi ('enklava'). Uvjerljivost prijedloga prvenstveno ovisi o autentičnosti samog toponima u srednjovjekovnim izvorima. Nastojeći uskladiti prijedlog s izvanjezičnim kontekstom, zaključuje se da je toponim najvjerojatnije posuđen u ranobizantskom razdoblju. U hrvatski (tj. praslavenski ili općeslavenski) je posuđen iz dalmatskoga.

Nema sumnje da je tako važan geografski referent (ili njegovi dijelovi) bio imenovan i u ranijim povijesnim razdobljima Dugog otoka. Stoga se nameće pitanje o prirodi same posuđenice. Je li pretpostavljeno biz. grč. *T(h)*

²³ Pojedinaica grč. porijekla moglo je na otoku biti i prije, tijekom rimskog razdoblja. Na to upućuje arheološki nalaz (zavjetni spomenik roba Euhemera nađen kraj Žmana). Usp. Suić 1955 za grčke utjecaje u onomastici natpisa nađenih u Zadru iz doba ranijeg Carstva.

²⁴ Ne isključuje se mogućnost da ime potječe iz kasnijeg razdoblja (npr. kraj 9. st.) – možda povezano s procesom konfisciranja gradske imovine za vrijeme Lava VI Mudrog.

²⁵ Nema pouzdanih podataka o točnom vremenu doseljavanja Slavena na otok (u nekim se izvorima spominje 8. stoljeće).

ilakos bilo ime neovisno o starijem imenu zaljeva, semantička prevedenica na grčki ili grč. prilagodba nekog starijeg imena?

Današnji top. *Telašćica* možemo interpretirati kao noviju hibridnu romansko-hrvatsku inačicu koja nastavlja srednjovjekovni *Tilag(us)/Telag(us)*. Glede vokalizma prvog sloga, pretpostavljamo aloglotski romanski utjecaj koji se može tumačiti na dva načina (utjecaj starovenecijanskoga s obzirom na potvrde *Telago* iz 14. st. ili mnogo kasniji utjecaj talijanskog *Telego*). Potvrde s izvornim /i/ u tekstovima (*Tilaschiza* iz 15. st.; *Tilašćica* iz 17. st.) ukazuju da se radi o kasnijim vokalnim promjenama.

Srednjovjekovni top. *Tilag(us)/Tilago* ishodište je brojnih inačica navedenih u različitim izvorima: *Telagus/Telago*, *Telča* [Telča], *?Tolusiča*, *Tilaschiza/Tilaschizza* [Tilašica], *Tillahza/Tillagza* [Tilača], *Tilašćica*, *Telascizza* [Telašica], *Telašćica*, *Telego/Telegh*, *Tèlig/Tel'āšćica* (Vrgada), *Taluašćica* (Kali). Kod inačice *Telča* naslućuje se upliv pučke etimologije.

Dosadašnji toponomastički/etimološki radovi ukazuju da se u toponimiji jugoistočnog dijela Dugog otoka prepliću različiti jezični utjecaji – predrimski, latinski (kasnolatinski, srednjovjekovni), biz. grčki, romanski (dalmatski, mletački, talijanski) i slavenski/hrvatski. Oni su odraz složenih povijesnih/demografskih prilika, kao i iznimne važnosti ovog područja, počevši od prapovijesnih vremena. Raznolikost jezičnih utjecaja odražava se i u brojnim inačicama analiziranog toponima.

O važnosti i utjecaju grčkog jezika i bizantske vlasti na preobrazbu kasnog latinizata u dalmatoromanski idiom na zadarskom području iznijeli smo određena zapažanja u radu iz 2015.²⁶ Držimo da je i u slučaju nekih drugih toponima na zadarskom području moguće tumačiti njihovo porijeklo grčkim jezičnim sredstvima, ukoliko za to postoje opravdani razlozi (npr. za limnonim *Mir* na Dugom otoku i ojkonom *Pag*). U oba bi se slučaja, mislimo, radilo o grčkim etimonima bliskog semantizma ('slan' i 'sol dobivena isparavanjem mora').²⁷

²⁶ Usp. str. 35, 63, 113–117, 598.

²⁷ Za ojkonom *Pag* predlažemo etimon iz grčkoga koji je homofon Skokovu prijedlogu (lat. PAGUS < grč. πᾶγος). Radilo bi se o grč. nazivu za vrstu soli koja se dobiva isparavanjem mora u plitkim bazenima (πᾶγος 'salt, as formed by the evaporation of sea-water'; LS: 1105, značenje II.3).

Literatura

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XVIII, JAZU, Zagreb, 1967.
- Aljabak, Sadik Idrizi, *Starobalkanska toponimija i antroponimija Gore*, Prizren, 2014, <http://www.youblisher.com/p/964582-Sadik-Idrizi-Aljabak-Starobalkanska-toponimija-i-patronimija/>
- Beekes, Robert S. P., *Etymological dictionary of Greek*, Leiden: Brill, 2008.
- Bianchi, Carlo Federico, *Zara cristiana I, II*, Zara: Tipografia Woditzka, 1877, 1879.
- ERHSJ = Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, JAZU, Zagreb, 1971–1974.
- Hilje, Emil, Prilog povijesnoj topografiji zadarskog otočja, *Folia onomastica Croatica*, 3, 1994, str. 49–76.
- JE = Vinja, Vojmir, *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, knjiga I, II, III, HAZU – Školska knjiga, Zagreb, 1998, 2003, 2004.
- Jurišić, Blaž, *Rječnik govora otoka Vrgade*, JAZU, Zagreb, 1973.
- Jurišić-Borozan, Nevena, *Etimološka i leksikološka obrada romanizama u ribarskom i poljodjelskom nazivlju govora mjesta Sali i Kukljica*, Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2015.
- Kapović, Mate; Vuletić, Nikola, Refleks grčkoga Y u hrvatskim „dalmatskim grecizmima“, *Filologija: časopis Razreda za filološke znanosti HAZU*, 55, Zagreb: HAZU, 2010, str. 37–59.
- Ligorio, Orsat, *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*, Doktorski rad, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.
- Lozić-Knezović, Katarina; Marasović-Alujević, Marina, Toponimija mjesta Mravince, *Folia onomastica Croatica*, 21, 2012, str. 121–146.
- LS = Liddell, Henry George; Scott, Robert. ⁸1897 (¹1843), *Greek-English Lexicon*, New York: Harper & Brothers.
- Paliga, Sorin, *Influente romane și preromane în limbile slave de sud*. București: Ediția a II-a, Ediție electronică, 2003. https://oceanospotamos.files.wordpress.com/2011/11/paliga_inflromane.pdf
- Pellegrini, Giovan Battista, *Toponomastica italiana*, Milano: Ulrico Hoepli Editore, 1990.
- RGMS = Piasevoli, Ankica, *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom Otoku oliti libar saljski besid*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar, 1993.
- Skok, Petar, Zum Balkanlatein IV. *Zeitschrift für romanische Philologie* 54, 1934, str. 101–106.
- Skok, Petar, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I–II*, Zagreb: JAZU – Jadranski institut, 1950.

- Skračić, Vladimir, Tragom Skokove jadranske toponimije. *Folia onomastica Croatica*, 3, 1994, str. 111–122.
- Skračić, Vladimir, *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Književni krug, Split, 1996.
- Skračić, Vladimir, Toponomastička građa Dugog otoka. *Čakavska rič*, XXVI, 1–2, 1998, str. 5–23.
- Strgačić, Ante Marija, Cella Sancti Johannis in Tilago. *Časopis za hrvatsku poviest* 1, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1943, str. 316–329.
- Suić, Mate, Pizych na Dugom otoku. *Starohrvatska prosvjeta* III, S. 4, 1955, str. 135–140.
- Šimunović, Petar, *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Golden Marketing, Zagreb, 2005.
- *Toponimija otoka Ugljana*, Vladimir Skračić (ur.). Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2007.
- Vuletić, Nikola, Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu. U: *Toponimija otoka Ugljana*. Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2007, str. 345–360.
- ZING = Zingarelli, Nicola, *Lo Zingarelli – vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli (ristampa della dodicesima edizione), 2013.

Vrela

- CD = *Codex diplomaticus*, sv. I. 1874. Kukuljević Sakcinski, Ivan (ur.). Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta; sv. II–XVI, 1904–1976. Smičiklas, Tadija (ur.). Zagreb: JAZU. <https://archive.org/stream/codexdiplomatic00unkngoog#page/n13/mode/2up> (za 1. svezak)
- DZ = *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 1. (Listine godina: 743–1100), 1967. Kostrenčić, Marko; Stipišić, Jakov; Šamšalović, Miljen (ur.). Zagreb: JAZU.
- Grbin, Nedo, Ribe, more i ribarstvo u saljskim glagoljskim rukopisima, U: *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata: zbornik radova istoimenoga znanstvenoga skupa*, HAZU, Zagreb, 1997, str. 89–119.
- Labbé, Philippe [et al.]. 1730. *Sacrosancta Concilia Ad Regiam Editionem Exacta: Ab Anno MLV. ad annum MCLIII*. Venetiis.
- Ljubić, Šime, Dva popisa listina glasovitoga Manastira Sv. Krševana u Zadru, *Starine*, 19, JAZU, Zagreb, 1887, str. 81–171.
- Rački, Franjo, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionali: Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, sv. 7. Zagreb: Sumptibus Academiae scientiarum et artium, 1877.

Sekundarna literatura

- Badurina, Anđelko, Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu* 16, 1992, str. 7–9.
- Basić, Ivan, Bilješke o problemu konstituiranja tribunata u dalmatinskim pretkomunalnim društvima, *Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 2012. „Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo“*, Split, 2015, str. 173–202.
- Faričić, Josip, Geographical Names on 16th and 17th Century Maps of Croatia, *Kartografija i Geoinformacije* (poseban broj), 2007, str. 149–179.
- Faričić, Josip, Otoci Iž i Rava na starim kartama (recenzija izložbe), *Kartografija i Geoinformacije* 21, vol. 13, 2014, str. 58–65.
- Filipi, Amos Rube, Saljske crkve i kratka povijest Sali, U: *Župa Sali, o 400. obljetnici dogradnje župne crkve Svete Marije 1581–1981*, Sali, 1981, str. 21–59.
- Grandov Šime, Telašćica, *Analiz Jadranskog instituta JAZU*, sv. 4, 1968, str. 635–658.
- *Prostorni plan Parka prirode Telašćica*, knjiga prva, Ministarstvo graditeljstva i prostornoga uređenja, Zadar – Zagreb, 2014.
- Petricioli, Ivo, Srednjovjekovni Tilagus i njegovi spomenici, U: *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata*, HAZU, Zagreb, 1996, str. 169 Zadar – Zagreb 179.

Mrežna i elektronička vrela (dio naveden u tekstu)

- <http://pp-telascica.hr> (8. 1. 2016.)
- <http://www.kalipedija.net/rjecnik/rjecnik.html> (veljača 2016)
- <http://dizbi.hazu.hr> (siječanj/veljača 2016)
- <http://www.oldmapsonline.org/> (veljača 2016)

Nevena JURIŠIĆ-BOROZAN

**ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF MEDIEVAL
TOPONYM *TILAGUS* (*TELAŠĆICA*)**

This paper deals with etymological analysis of medieval toponym *Tilagus*, identified as Telaščica bay on south-eastern part of Dugi otok. Despite two attempts and some reviews, the origin of this toponym has not been determined. The name *Tilagus* and its later variations are followed chronologically from their first occurrence in 10th century until the present. In order to establish an appropriate etymological solution, various written sources, historical maps, archeological, historical and other facts are considered. The proposed etymon of Greek origin (θύλακος) is metaphor, related probably to emphasized indentation of the bay. It can be justified from the formal, semantic, historical and even other points of view. It is assumed that toponym *Tilagus* dates from the Byzantine period in Dalmatia. Some other etymological observations are also mentioned (*Mir*, *Pag*, *Sakarun*, *Valanča*). In the toponymy of south-eastern part of Dugi otok various linguistic influences are encountered. They are the result of complex historic/demographic circumstances and importance of the island since prehistoric times.

Keywords: *Tilagus*, *Telaščica*, etymology, toponyms of Dugi otok